

well-proven as a result of empiric research, that success or unsuccess of foreign student's adaptation is related to the certain features of their world pictures. The features of world pictures of successful foreign students are confessed as optimal for the cross-cultural adaptation in the country of studies. It is educed that optimal features of the world picture are positive self-picture and picture of other people; ideas about kindness, justice, testability of the surrounding world, saturated sense of life and testability of life.

Key words: students-foreigners, cross-cultural adaptation, world picture, self-image, images of other people, image of the surrounding world, attitude to life.

Received February 08, 2015

Revised February 19, 2015

Accepted March 14, 2015

УДК 37.017.92/93-057.875

Я.М. Бугерко

metodology@gmail.com

Ціннісні виміри духовної культури СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Buherko Y.M. The value survey of students' spiritual culture / Y.M. Buherko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 29. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2015. – P. 93–104.

Я.М. Бугерко. Ціннісні виміри духовної культури студентської молоді. У статті розглянуто психологічні особливості ціннісного самовизначення студентів в освітньому просторі ВНЗ, показано університетську освіту як складну систему продукування особливого соціокультурного і психодуховного середовища, яке сприяє зростанню духовно-творчого потенціалу студентів, реалізації їх конструктивної діяльній позиції щодо ціннісного формування власного буття, реалізації свого духовного призначення. Проаналізовано розвиток духовної культури студентів як процес поглиблення самопізнання, готовність і здатність молоді людини осягати і переосмислювати духовний досвід, реалізувати потребу в ціннісному самовизначенні. Розкрито духовний досвід як один із компонентів змісту освітнього процесу, специфічна своєрідність якого полягає в тому, що, на відміну від фахових знань, він не може задаватися за допомогою традиційних програмно-методичних засобів, а вимагає

створення особливого соціокультурного і психодуховного середовища, нових форм міжсуб'єктної взаємодії. Показано, що спільна освітня діяльність педагога і студентів, яка побудована як ціннісно-смісловий процес міжсуб'єктного спілкування, сприяє активному, творчому, свідомому ставленню молодої людини до дійсності та уможливує її духовне зростання. Охарактеризовано етапність духовного розвитку студентів в процесі паритетної освітньої взаємодії через: а) долучення їх до соціокультурних зв'язків і відношень, б) освоєння соціальних норм паритетної співдіяльності, в) оволодіння ціннісними уявленнями, г) сформованість ціннісного і відповідального ставлення до власної життєдіяльності. Зроблено висновок, що створений належним чином ціннісно-смісловий простір навчального закладу сприяє розвитку духовної культури студентів, усвідомленню ними власної культурної самобутності, культивування саморозвивальної системи цінностей.

Ключові слова: духовна культура, освітній процес, соціокультурний духовний простір ВНЗ, ціннісне самовизначення, духовно-творчий потенціал, духовний саморозвиток.

Я.Н. Бугерко. Ценностные аспекты духовной культуры студенческой молодежи. В статье рассмотрены психологические особенности ценностного самоопределения студентов в образовательном пространстве вуза, представлена система университетского образования, продуцирующая особую социокультурную и психодуховную среду, что способствует росту духовно-творческого потенциала студентов, реализации их конструктивной ценностно-деятельностной позиции осуществления своего духовного развития. Проанализировано развитие духовной культуры студентов как углубление самопознания, готовность и способность молодых людей постигать и переосмысливать духовный опыт, реализовать потребность в ценностном самоопределении. Представлен духовный опыт как один из компонентов содержания образовательного процесса, специфическая особенность которого заключается в том, что, в отличие от профессиональных знаний, он не задаётся с помощью традиционных программно-методических средств, а требует создания особой социокультурной и психодуховной среды, новых форм взаимодействия в учебном процессе. Показано, что совместная образовательная деятельность педагога и студентов, которая построена как ценностно-смысловой процесс межсубъектного общения, способствует активному, творческому, сознательному отношению молодых людей к действительности и стимулирует их духовный рост. Охарактеризована этапность духовного роста студентов в процессе паритетного образовательного взаимодействия через: а) приобщение их к социокультурным связям и отношениям, б) освоение социальных норм паритетной деятельности, в) овладение ценностными представлениями, г) сформированность ценностного и ответственного отношения к собственной жизнедеятельности. Сделан вывод, что специально созданное ценностно-смысловое пространство учебного заведения способствует

ст развитию духовной культуры студентов, осознанию ими собственной культурной самобытности, культивирования саморазвивающейся системы ценностей.

Ключевые слова: духовная культура, образовательный процесс, социокультурное духовное пространство вуза, ценностное самоопределение, духовно-творческий потенциал, духовное саморазвитие.

Постановка проблеми. Сучасне законодавство визначає, що державна політика в освітній сфері повинна ґрунтуватися на пріоритеті загальнолюдських цінностей, сприяти охороні життя і здоров'я людини, забезпечувати вільний і різносторонній розвиток особистості. А тому вища школа не лише повинна готувати висококваліфікованих фахівців, а й бути центром культури, джерелом духовного розвитку людини. Сьогодні існує протиріччя між об'єктивною потребою суспільства в активних творчих особистостях з розвиненою системою духовних орієнтирів та не розробленістю конкретних шляхів формування духовної культури в період професійної підготовки студента ВНЗ. Це спричинює необхідність більш ґрунтовного вивчення психологічних закономірностей духовного розвитку особистості, аналізу ціннісних пріоритетів духовної культури студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однією із ключових тенденцій розвитку суспільства є орієнтація на адекватні культурні (духовні) цінності. Збільшення публікацій, які стосуються психолого-педагогічних засад формування духовно зрілої особистості, здатної актуалізувати смисли життя, ототожнювати їх зі своїми, відчувати залученість даних смислів в цілісність духовного досвіду свідчить про актуальність проблеми розвитку духовної культури молодого покоління. Аналіз наукової літератури показує, що духовна культура людини включає в себе два важливі аспекти: пізнання людиною самої себе як суб'єкта універсального процесу творення власного життя та здатність оволодівати і примножувати духовний досвід минулого та сьогодення.

Значний внесок у формування наукових уявлень про духовний розвиток людини внесли представники вітчизняної (Б.С. Братусь, В.П. Зінченко, А.І. Зеліченко, Е.О. Помиткін, М.В. Савчин, В.І. Слободчиков, В.Д. Шадріков та ін.) та зарубіжної гуманістичної психології (Дж. Гіффорд, А. Маслоу, К. Роджерс, Т. Ріто, Е. Фромм та ін.). Дослідження, які стосуються сучасних уявлень про процес розвитку духовної культури студентів, опираються на дані теоретичних і експериментальних вивчень проблеми формування та розвитку духовної культури людини. Вивченню духовних потреб, інтересів та духовного досвіду молоді

людини присвячені роботи О.В. Бондаревської, С.О. Ставицької, В.Д. Шадрікова, Ю.В. Шарова, аналіз цінностей освіти і виховання здійснили В.П. Москалець, В.А. Сластенін, Н.І. Міронова, аналізу культури як структурного елементу освітньої діяльності присвячені дослідження С.І. Архангельського, І.Ф. Ісаєва, Н.В. Кузьміної. Різні аспекти проблеми формування духовної культури і становлення духовно-моральних якостей особистості розкривають О.І. Климичин, В.В. Рибалка, Г.О. Балл, проблема духовного спілкування, виховання духовної культури учасників навчального процесу висвітлюються в працях І.Д. Беха, Т.Н. Панаєвої, Н.М. Романенка.

У той же час дослідження низки науковців (В.П. Бездухова, В.Л. Беніна, Л.П. Гладких, Л.Б. Соколової) констатують недостатню розробленість окремих аспектів змісту і ціннісних домінант вищої професійної освіти, відсутність чітких обґрунтувань самого процесу розвитку духовної культури студентів, теоретичних досліджень, що розглядають проблему розвитку духовної культури студентів у контексті їх майбутньої професійної діяльності. Тому метою статті є виявити психологічні закономірності формування духовної культури студентської молоді в освітньому просторі вузу. Завдання – розкрити соціально-психологічні умови процесу духовного зростання студентів через створення особливого ціннісно-сислового простору освітньої діяльності у вищому навчальному закладі, показати етапність становлення духовної культури студентів в процесі паритетної освітньої взаємодії через долучення їх до соціокультурних зв'язків і відношень, освоєння соціальних норм паритетної співдіяльності, оволодіння ціннісними уявленнями та сформованість ціннісного і відповідального ставлення до власної життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Університетська освіта являє собою найбільш складну освітню підсистему духовного виробництва суспільства. Її специфіка полягає в поєднанні функцій не лише відтворення і передачі наявного наукового знання та продукування нового знання, але й формуванні творчої науково-технічної та гуманітарної інтелігенції з високими професійно-особистісними якостями, здатної вирішувати назрілі наукові і соціальні проблеми сучасного суспільства.

Найбільш характерними рисами сучасної вищої школи стають орієнтація на гуманізацію, диверсифікацію, гуманітаризацію освітнього процесу. А тому в організації навчально-виховного процесу вузу визначальними стають пошук істини, прагнення до досягнення «акме», гармонійний розвиток інтелектуальної та

емоційно-вольової сфери особистості студента, зростання їх духовно-творчого потенціалу та реалізація конструктивної, діяльническої позиції, яка дозволяє розширювати рамки можливостей, щоденних професійною діяльністю.

Варто зазначити, що у психолого-педагогічній літературі поняття «культура», «духовна культура» розглядається як така взаємодія людей, при якій стимулюється поглиблення самопізнання, об'єктивування внутрішнього духовного досвіду у фактах культури, ціннісного формування власного буття. При цьому означається, що внутрішня сутність культури особистості відноситься до області духовності, що логічно обумовлює поняття «духовна культура» [7]. Теоретичний аналіз останнього поняття вказує на багатозначність його трактувань. Так, філософами духовна культура осмислюється: а) як результат реалізації здатності переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній всесвіт особистості на етичній основі (С. Б. Кримський); б) комплексне утворення, основними компонентами якого є світоглядні, моральні та естетичні характеристики, уявлення Істини, Добра і Краси, (А. Бріль); в) установка на повагу до кожного, віра в людину (Ф. К. Мамедов, Т. Флоренська); г) культивування загальнолюдських цінностей в інтелектуальній, етичній та естетичній сферах (І. А. Бокачев, М. К. Мамардашвілі).

У психології основними акцентами у розкритті сутнісного змісту духовної культури особистості виступають: орієнтація на смисли (В. Франкл); саморегуляція (Д. О. Леонтьєв); совість, свобода морального вибору і відповідальність перед самим собою за цей вибір (І. Д. Бех, В. В. Рибалка); рефлексія основних життєвих цінностей як складових сенсу буття особистості й орієнтирів екзистенціального вибору (Р. Трач, К. Роджерс).

Процес розвитку духовної культури студента в психологічній літературі розуміється як готовність і здатність молоді людини осягати і переосмислювати духовний досвід, оволодівати механізмом духовного ототожнення, реалізувати потребу в духовному перетворенні. І. Д. Бех зазначає, що, постулюючи людину найвищою цінністю, неможливо абстрагуватися від цінності її життя, у якому «вона відбувається і реалізується як особистість з притаманними їй інтелектуальними і морально-духовними надбаннями. Тож підготовка підростаючої особистості до повноцінного життя є неодмінною вимогою до сучасної освіти» [1, с. 125]. На жаль, доводиться констатувати, що в теперішніх соціально-економічних умовах традиційні освітні установи не завжди здатні взяти на себе функцію розвитку духовності осо-

бистості. Духовно-етичні інтереси молодшої людини за умов традиційних освітніх технологій, зазвичай, обмежуються в основному начальними дисциплінами і подіями її повсякденного життя. Іншими словами, традиційна освіта використовує ту форму духовної діяльності, яка виникає і складається навколо виховання незалежно від цього, власне це є та реальна виховна практика, яка історично склалася і за словами Л. С. Виготського, «плентється в хвості розвитку», орієнтована на вчорашній день.

У зв'язку з цим, цілком очевидно є необхідність пошуку нових психологічних підходів і педагогічних технологій, орієнтованих на розвиток духовності особистості в сучасному освітньому просторі вищих навчальних закладів. На думку І.Д. Бега, процесу виховання в підростаючій особистості системи духовних цінностей має передувати психологічна готовність до реалізації свого духовного призначення (вищих смислів життя, духовного «Я»), яку слід спрямовано формувати, засобом рефлексії [1, с.47]. Тоді, впливаючи на самого себе, наступник змінює себе, координує свою діяльність, емоції, думки, співвідносить їх із ціннісно-смісловими підставами – своїми, інших учасників навчальної взаємодії, загальнолюдськими. А тому рефлексія виступає специфічним регулятивним центром психодуховної реальності та, власне, і всієї життєдіяльності людини [3, с. 148]. Саме з появою духовно-сміслові рефлексії пов'язана ціннісно-сміслова визначеність життя конкретної особи, здатність набувати духовного досвіду.

У психологічних дослідженнях І.В. Юстус [9] духовний досвід розглядається як один з компонентів змісту освітнього процесу. При цьому вказується, що разом із набуттям фахових знань, способами вирішення професійних і дослідницьких завдань, творчим досвідом, студент повинен опанувати і зазначеним досвідом, тобто досвідом ставлення до себе і світу через інтуїтивне осягнення душевного світу людини у співвіднесенні зі світом культурних цінностей. Духовний досвід як компонент змісту освітнього процесу відзначений своєрідністю: він не може задаватися за допомогою традиційних програмно-методичних засобів, а вимагає створення особливого соціокультурного і психодуховного середовища, нових форм міжсуб'єктної взаємодії. Оволодіння цим досвідом виражається не в предметних знаннях і вміннях, а у формі життєвих сенсів, які стають невід'ємною сутнісною складовою внутрішнього світу молодшої людини.

Спільна освітня діяльність педагога і вихованців може бути охарактеризована як ціннісно-смісловий процес міжсуб'єктного

спілкування, котрий результативно вказує на становлення системи цінностей індивідуальності. Цей процес утверджується як обмін із зростанням труднощів, оскільки під час освоєння нового змісту в навчальній взаємодії виникає новий досвід спілкування та діяльності, що значною мірою відбувається завдяки сформованій у викладача змістовій установці на долучення студентів до ситуативних розвивальних взаємостосунків на засадах співтворства у здійсненні освітнього процесу, в якому має місце взаємна самозміна його суб'єктів-учасників. Очевидно, що оцінювання і самооцінювання власних досягнень, паритетне співробітництво, співтворчість учасників навчання, емпатійне розуміння – це ті фасилітативні установки, котрі є суто аксіологічними для освітньої системи ВНЗ. У зв'язку з цим нами визначено ціннісно-сміслові координати освітньої системи у вигляді двомірної моделі, що уможливорює виконання вимог принципу кватерності [див. 2, с. 258].

Соціокультурний духовний простір освітньої діяльності складає: 1) поле усвідомлення світу і себе, що передбачає долучення наступника до соціокультурних зв'язків і відношень; 2) поле вільного співробітництва і реалізації особистісних норм, за якого відбувається освоєння соціальних норм паритетної співдіяльності учасників освітнього процесу; 3) індивідуально-вчинкове поле самовизначення, спрямоване на оволодіння учасниками різного виду ціннісними уявленнями; 4) поле вільного і відповідального самотворення, де реалізується ціннісне і відповідальне ставлення до власної життєдіяльності.

За такої побудови навчання студент не стає суб'єктом навчання, а є ним визначально як носій суб'єктного досвіду. Це зумовлено тим, що в групі відбувається «зустріч» заданого з уже наявним суб'єктивним досвідом останнього, а тому актуалізуються процеси збагачення, окультурення, а не лише його породження чи засвоєння. Тоді навчання постає не як безпристрасне пізнання, а як суб'єктно значуще осягнення світу, котре наповнене для студента особистісними смислами, цінностями, ставленнями, які зафіксовано у його суб'єктивному досвіді. Він попадає в ситуацію, коли потрібно шукати смисл, побудувати образ і модель свого життя, вибрати творчий варіант розв'язку проблеми, дати оцінку фактам чи висловити своє ставлення до певних подій. Отож розгортається робота з усвідомлення наступником світу і себе самого, котра спричинює виникнення окремого набору цінностей і стимулює духовний розвиток студента.

тивування саморозвивальної системи інностей, вияву більшою чи меншою мірою творчої унікальності та ймовірної універсальності.

3. Подальшого дослідження потребує вивчення психологічних механізмів духовного саморозвитку особистості, особливості формування духовних потреб, спрямованості та включеності в духовно-практичну діяльність, яка передбачає знання духовної складової людської культури, вміння використовувати духовно-культурні надбання у власному саморозвитку, представленість духовно-культурних цінностей в аксіологічному потенціалі особистості студента.

Список використаних жерел

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : [навч. посібник] / Іван Дмитрович Бех. – І : Академвидав, 2012. – 256 с.
2. Бугерко Я. Ціннісно-смісловий претір вищого навчального закладу як чинник духовного саморозвитку студентів / Ярослава Бугерко // Вища освіта України : теоретичний та науково-методичний часопис. – 203. – № 3 (50). – Т. 2. – С. 256–260.
3. Бугерко Я. Динаміка різновидів рефлексії у модульно-розвивальному навчальному процесі / Ярослава Бугерко // Психологія і суспільство. – 2002. – № 3 – 4 – С. 142–159.
4. Гуменюк О. Є. Психологія впливу [монографія] / Оксана Євстахівна Гуменюк. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 304 с.
5. Карпенко З. Предмет і метод аксіопсихології особистості / Зіновія Карпенко // Психологія і суспільство. – 2008. – № 1. – С. 35–62.
6. Кудрявцев В. Т. Предпосылки личностного роста в развивающем образовании / В. Т. Кудрявцев, Г. К. Уразалиева // Вопросы психологии. – 2005. – № 4. – С. 52–64.
7. Нестеров А. К. Формирование духовной культуры студентов педагогического университета в процессе освоения ценностного содержания культурологически дисциплин : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образование». – Оренбург, 2009. – 21 с.
8. Фурман А. Теорія освітньої діяльності як метасистема / Анатолій Фурман // Психологія і суспільство. – 2001. – № 3. – С. 105–144; 2002. – № 3–4. – С. 20–58.

9. Юстус И. В. Теоретико-методологические основы развития духовной культуры студентов университета : автореф. дис. на соискание уч. степени докт. пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образование» / И. В. Юстус. – Самара, 2002. – 45 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Beh I. D. Osobystist' u prostori duhovnogo rozvytku : [navch. posibnyk] / Ivan Dmytrovych Beh. – K. : Akademvydav, 2012. – 256 s.
2. Bugerko Ja. Cinnisno-smyslovyy prostir vyshhogo navchal'nogo zakladu jak chynnyk duhovnogo samorozvytku studentiv / Jaroslava Bugerko // Vyshha osvita Ukrainy : teoretychnyj ta naukovometodychnyj chasopys. – 2013. – № 3 (50). – Т. 2. – S. 256–260.
3. Bugerko Ja. Dynamika riznovydiv refleksii' u modul'no-rozvyval'nomu navchal'nomu procesi / Jaroslava Bugerko // Psihologija i suspil'stvo. – 2002. – № 3 – 4. – S. 142–159.
4. Gumenjuk O. Je. Psihologija vplyvu : [monografija] / Oksana Jevstahivna Gumenjuk. – Ternopil' : Ekonomichna dumka, 2003. – 304 s.
5. Karpenko Z. Predmet i metod aksiopsihologii' osobystosti / Zinovija Karpenko // Psihologija i suspil'stvo. – 2008. – № 1. – S. 35–62.
6. Kudrjavcev V. T. Predposylki lichnostnogo rosta v razvivajushhem obrazovanii / V. T. Kudrjavcev, G. K. Urazaljeva // Voprosy psihologii. – 2005. – № 4. – S. 52–64.
7. Nesterov A. K. Formirovanie duhovnoj kul'tury studentov pedagogicheskogo universiteta v processe osvoenija cennostnogo sodержanija kul'turologicheskikh disciplin : avtoref. dis. na soiskanie uch. stepeni kand. ped. nauk : spec. 13.00.01 «Obshhaja pedagogika, istorija pedagogiki i obrazovanie». – Orenburg, 2009. – 21 s.
8. Furman A. Teorija osvith'oi' dijat'nosti jak metasistema / Anatolij Furman // Psihologija i suspil'stvo. – 2001. – № 3. – S. 105–144; 2002. – № 3–4. – S. 20–58.
9. Justus I. V. Teoretiko-metodologicheskie osnovy razvitija duhovnoj kul'tury studentov universiteta : avtoref. dis. na soiskanie uch. stepeni dokt. ped. nauk : spec. 13.00.01 «Obshhaja pedagogika, istorija pedagogiki i obrazovanie» / I. V. Justus. – Samara, 2002. – 45 s.